

Pravorečna problematika s splošnoslovaropisnega vidika

TANJA MIRTIC

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Novi trg 4,
SI – 1001 Ljubljana, tmirtic@zrc-sazu.si*

1.02 Pregledni znanstveni članek – 1.02 Review Article

Namen prispevka je v glavnih obrisih prikazati pravorečne podatke v splošnem razlagalnem slovarju, obenem pa na podlagi analize izsledkov anketne raziskave ugotoviti potrebo po pravorečnem priročniku med zaposlenimi v medijih, gledališčih in filmski produkciji ter osvetliti najpomembnejše problemske sklope slovenskega pravorečja s stališča respondentov. V zadnjem delu prispevka je opozorjeno na primanjkljaj temeljnih raziskav govornje knjižne slovenščine in pomembnost rednega spremljanja in zbiranja pravorečnih težav splošnih jezikovnih uporabnikov in strokovnjakov, ki se poklicno ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom, izpostavljena pa je tudi potreba po premišljeno izdelanem korpusu, ki bi omogočal zanesljive pravorečne analize.

The aim of this article is to present, in their main outlines, orthoepic data in the general explanatory dictionary and, at the same time, on the basis of survey analysis, to establish the need for an orthoepic manual amongst those employed in the media sector, theatres and film production industry, as well as to shed light on the most important problem areas of Slovenian orthoepy from the respondents' point of view. In the last part, the article addresses the deficiency of basic research in the field of spoken Standard Slovene and the great importance of regular monitoring and collecting of orthoepic problems detected by general language users and experts, professionally dealing with spoken Standard Slovene. Another emphasis is also on the need for a well thought out corpus that would allow reliable orthoepic analyses.

Ključne besede: splošni razlagalni slovar, pravorečje, govornjeni knjižni jezik, metoda anketiranja, pravorečni priročnik

Key words: general explanatory dictionary, orthoepy, spoken Standard language, survey method, orthoepic manual

1 Pravorečni podatki in splošno slovaropisje

Čeprav glasoslovni podatki v splošnem razlagalnem slovarju ne zavzemajo osrednjega mesta, imajo pomembno vlogo v slovarski strukturi in pri leksikografskem procesu. Jakob Rigler v priročnikih za izdelavo SSKJ poudarja, da so v slovarju pravila, ki jih poznamo iz slovnice, aplicirana na posamezne besede. Navaja tudi, da v slovnici navadno obravnavamo le določeno število primerov, v slovarju pa »pridemo, odvisno od obsega slovarja, skoraj do vsake besede in vsaki teh besed

je treba določiti podatke« (Splošne informacije 1981: 169). Splošni slovar torej prinaša glasoslovne podatke za vse slovarske iztočnice, vendar praviloma ne vsebuje splošnih pravorečnih pravil (Rigler 1976: 13).

Obširnost pravorečnih podatkov, ki je običajno določena v konceptualni zasnovi slovarja, je načeloma odvisna od glasoslovnih značilnosti obravnavanega jezika (prim. Gliha Komac idr. 2015, Kapitoly z koncepcije 2016). Glede na izgovorne, naglasne in oblikovne značilnosti slovenskega knjižnega jezika se tako s slovarskega kot z uporabniškega vidika pričakuje, da temeljni slovar knjižne slovenščine vsebuje onaglašeno slovarsko iztočnico, podatek o tonemskem in jakostnem naglasu, izgovor pri izgovorno nepredvidljivih enotah in posebnosti v pregibnostno-naglasnih vzorcih (prim. Mirtič 2014: 86–89).

1.1 Onaglašena slovarska iztočnica

Za slovenščino, ki nima stalnega naglasnega mesta v besedi, je navajanje onaglašene slovarske iztočnice nujno, saj lahko pri nekaterih enakopisnih iztočnicah le z onaglasitvijo (pomensko) razdvojujemo posamezne enote (npr. *svétnik* – *svetnik*). S tem sledimo izročilu slovenskega slovaropisja, kjer je označevanje naglasa na iztočnicah uveljavljeno in vsesplošno sprejeto.¹ Pri tem se postavlja zgolj vprašanje iztočničnih enot, ki vsebujejo diakritična znamenja izvirnega jezika. Na problem mešanja slovenskih naglasnih znamenj in diakritičnih znamenj pri prevzetem besedju je bilo v strokovni javnosti že večkrat opozorjeno (npr. Dular 2003: 125, Jurgec 2004: 91), še bolj kot v splošnem razlagalnem slovarju pa je problematika pereča v slovarjih, ki vsebujejo lastnoimensko leksiko.² V novejšem občnoimenskem besedju takih besed ni veliko, kar dokazuje tudi SNB, ki prinaša le dva zgleda, in sicer samostalnik *prêt-à-porter* in pridevnik *taizéjski*.³ Zaradi maloštevilnosti tovrstnih enot se vsekakor ni smiselno odpovedati naglašenosti slovarskih iztočnic, bi pa kazalo takemu besedju v izhodiščnem prikazu slovarja dodati posebno oznako, ki bi nakazovala, da zapis vsebuje diakritična znamenja izvirnega jezika. V tretji izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (prim. eSSKJ) je v razdelku *Izgovor in oblike* poleg tonemsko in jakostno onaglašene pregibnostno-naglasnega vzorca naveden tudi pregibnostni vzorec brez (slovenskih) naglasnih znamenj, ki uporabnikom slovarja nudi podatek, kako se beseda in vse njene oblike običajno zapisujejo v besedilih.

¹ Jakostni naglas je označen tudi na iztočnicah v terminoloških slovarjih. Na slovarskem portalu Fran je trenutno prosto dostopnih trinajst terminoloških slovarjev in v vseh so iztočnice (jakostno) onaglašene (prim. www.fran.si, 15. 12. 2017).

² O siceršnji pomembnosti označevanja naglasa v slovarjih prim. Tivadar 2016.

³ V rabi, ki jo odseva besedilni korpus Gigafida, se pojavlja precej nepodomačen zapisov tovrstnih besed brez diakritičnih znamenj izvirnega jezika (npr. *taizejski*: 52 potrditev), saj je tak zapis slovensko piščočemu, ki ni navajen pisati naglasnih znamenj v besedilih, bližji.

1.2 Podatek o tonemskem in jakostnem naglasu

Slovenski knjižni jezik pozna dva enakovredna načina naglaševanja, tonemsko in jakostno naglaševanje, zato mora splošni slovar prinašati tako podatke o tonemskem kot tudi jakostnem naglasu. V slovenskem splošnem slovaropisju je danes uveljavljen zapis jakostnega naglasa na slovarski iztočnici, čeprav bi s tonemsko onaglašeno slovarsko iztočnico lahko zaobjeli tudi jakostni naglas, saj so oznake za tonemski naglas preprosto prevedljive v oznake za jakostni naglas. Tonemski naglas je v dosedanjih priročnikih prikazan na različne načine. SSKJ je denimo podatek o tonemskem naglasu prikazoval okrajšano na koncu zaglavja med okroglima oklepajema (in v uvodnih poglavjih), v poskusnem snopiču pa je bil prikazan na zapisu izgovora, ki je bil naveden v zaglavju, in sicer v celoti za vse besedje, ne zgolj za izgovorno problematično (prim. SSKJ, Poskusni snopič 1964).

1.3 Podatek o izgovoru za izgovorno nepredvidljive enote

Izgovor je v tiskanih izdajah slovarjev praviloma izpisan okrajšano, torej le problematični segment besede, naveden pa je le pri izgovorno nepredvidljivih iztočnicah (prim. SSKJ, SP 2001). Z elektronskimi objavami slovarjev, kjer so prostorske omejitve manjše, se vse bolj uveljavlja izpis celotnega izgovora za vse uslovarjene enote (prim. Krvina 2017, eSSKJ), saj lahko krajšanje izpisa na problematični segment besede v nekaterih primerih, zlasti pri (lastnoimenskih) prevzetih besedah, zamegli podatek o izgovoru (prim. izgovor francoskega mesta *Nantes*, Weiss v Perdih 2009: 140; prim. tudi Snoj v Perdih 2009: 141).

1.4 Posebnosti v pregibnostno-naglasnih vzorcih

Najmanjša sprejemljiva količina podatkov o oblikovnih značilnostih uslovarjenega besedja je navajanje prvih stranskih oblik⁴ iztočničnih enot in poglavitnih oblikovnih posebnosti v zaglavju sestavkov. V SSKJ so oblike prikazane zelo natančno, saj je iz podatkov pri posameznih slovarskih sestavkih in shem v uvodnih poglavjih slovarja mogoče tvoriti onaglašene vzorce. Elektronski medij danes omogoča prikaz pregibnostno-naglasnih vzorcev v celoti za vse pregibne iztočnice (prim. Perdih 2016: 135), kar so tudi bolj enoznačni in nedvoumni podatki za uporabnike slovarja, saj sicer lahko pride do napačnega sklepanja (prim. Weiss 2009: 265). Že sestavljalci SSKJ so razmišljali o izdelavi vzorcev s sklici (prim. Splošne informacije 1981: 169–189), vendar so se na koncu odločili, da bo vse vzorce mogoče tvoriti s pomočjo oblik, navedenih v slovarskih sestavkih, in shem v uvodnih poglavjih slovarja. Sklicev pri posameznih slovarskih sestavkih, kot je to denimo navedeno v Zaliznjakovem odzadnjem slovarju (prim. Zaliznjak 1977), niso navajali (prim. Mirtič 2015: 24–26).

Podatki o naglasu in izgovoru uslovarjenih besed lahko vplivajo na potek procesa redigiranja in prikaz slovarskih sestavkov, kar denimo dokazuje pridevnik *mačkast* (prim. eSSKJ). Pri posameznih pomenih se namreč uresničuje razlika

⁴ Prim. Gliha Komac idr. 2015: 11.

v tonemskem naglasu. Pridevnik v pomenu 'ki se počuti slabo, občuti glavobol, slabost kot posledico prekomernega uživanja alkohola' (eSSKJ) govorce knjižne slovenščine izgovarjajo z akutom, saj je tvorjen iz moškospolskega samostalnika *maček*, ki ima akutirano osnovo. Pridevnik *mačkast* s pomensko razlago 'ki je tak kot pri mački ali spominja na mačko' (eSSKJ) pa je lahko izgovorjen ali z akutom ali cirkumfleksom, odvisno od tega, ali govorcu osnovno obliko predstavlja moškospolski samostalnik *maček*, ki je akutiran, ali ženskospolski samostalnik *mačka*, ki ima cirkumfleksni tonem, kar je praviloma pogojeno z govorčevo izvorno narečno skupino.⁵ Vpogled v razporeditev posameznih leksemov po narečnih skupinah nam podaja *Besedni atlas za domače živali, Mačka in pes* (2004),⁶ kjer so informatorji odgovarjali na vprašanje »Kako se imenuje domača žival, ki lovi miši?«. Skupaj je navedenih 22 potrditev za samostalnik *maček* in 61 potrditev za samostalnik *mačka*. V nekaterih krajih so izpričana tudi drugačna poimenovanja (npr. *muca*, *muc*, *mucek*, *mucka*, *tujica*).⁷ Poimenovanje *maček* se strnjeno (kot osnovno) pojavlja le v delu gorenjske in rovtarske narečne skupine, pri čemer je mreža krajev, kjer je bila raziskava izvedena, razporejena nekoliko neenakomerno (Rebrica 2004: 2–17). Čeprav zapisi izkazujejo precejšnjo prevlado samostalnika *mačka*, je treba upoštevati, da se na tonemskem območju pojavljata oba leksema, kar utemeljuje dvojničnost pri tonemskem naglaševanju tega pridevnika v knjižnem jeziku, to pa je tudi zadosten razlog za obravnavo navedenih pridevnikov v dveh samostojnih slovarskih sestavkih (prim. eSSKJ).

Čeprav se splošni enojezični slovar prvenstveno ne osredinja na besedje, problematično s pravorečnega vidika, lahko prinaša precej glasoslovnih podatkov. Kljub vsemu nikoli ne vsebuje vseh (pomembnih) fonetično-fonoloških značilnosti jezika, zato ne more nadomeščati pravorečnega priročnika. Splošni slovar je v slovenski tradiciji informativno-normativnega značaja, kar pomeni, da knjižni jezik prikazuje z več dvojnicami in posebnostmi kot zgolj normativni priročniki (prim. SSKJ, Uvod: § 7, Gliha Komac idr. 2015: 31–32). Knjižno izreko bi torej moral celovito obravnavati specializirani priročnik s pravorečnim slovarjem, ki bi se že izhodiščno zamejil le na pravorečno problematično leksiko in izčrpno razčlenil vse najpomembnejše pravorečne probleme.

V strokovni javnosti je bilo na odsotnost pravorečnega priročnika že večkrat opozorjeno (npr. Dular 2003, Tivadar 2003, Lengar Verovnik 2015), zato smo v skupni anketni raziskavi o jezikovnih stališčih, rabah in potrebah jezikovnih uporabnikov v Republiki Sloveniji in jezikovnih uporabnikov zunaj nje (Ahačič idr. 2017b) v okviru ciljnega raziskovalnega projekta *Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov* (V6-1647; 1. oktober 2016–30. september 2017;

⁵ Zahvaljujem se Marku Snoju, ki me je opozoril na tovrstno povezavo.

⁶ Na diplomsko delo Lare Rebrica, *Besedni atlas za domače živali (BADŽ)*, 2. zvezek: *Mačka in pes* me je opozorila Vera Smole, za kar se ji zahvaljujem.

⁷ Pri vprašanju o poimenovanju za mladička (*Kako se imenuje mladič?*) so odgovori bolj raznovrstni, prevladuje pa moškospolski samostalnik *mucek* (44 krajev). Samostalnik *mucka* se pojavi devetkrat. Izpričanih je še nekaj drugih poimenovanj, npr. *mačkica*, *mače*, *maček*, *muc*, *mucika*, *mačič*, *mlada mačka*, *mladi maček* (Rebrica 2004: 22–23).

vodja: Kozma Ahačič, koordinatorica: Nataša Gliha Komac)⁸ skušali ugotoviti dejansko potrebo uporabnikov po pravorečnem priročniku. V nadaljevanju prikazujemo analizo anketnega vprašanja »Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?« in podvprašanja »Katere vsebine in vprašanja bi moral obravnavati?«, s katerima smo (posredno) skušali ugotoviti tudi, ali pravorečni podatki v obstoječih priročnikih zadostujejo potrebam uporabnikov.

2 Ugotavljanje potrebe po pravorečnem priročniku

Na vprašanje o pravorečnem priročniku so odgovarjali zaposleni v medijih (radio, televizija in tisk), gledališčih in filmski produkciji. V anketnem vprašalniku zaradi siceršnje kompleksnosti anketne raziskave nismo posebej evidentirali profilov, ki se pri svojem delu (dnevno) ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom. Potrebo po pravorečnem priročniku smo ugotavljali med vsemi zaposlenimi v medijih, gledališčih in filmski produkciji. Vprašanje, ki se je glasilo »Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?«, smo zastavili tako uporabnikom slovenskega jezika v Republiki Sloveniji kot tudi zunaj nje. Vsem sodelujočim, ki so odgovorili pritrdilno, je bilo postavljeno tudi podvprašanje »Katere vsebine in vprašanja bi moral obravnavati?«. Podvprašanje se je izkazalo za bistveno, saj smo zlasti z odgovori uporabnikov, ki so dnevno v stiku z govornim knjižnim jezikom in ga s svojim vsakodnevnim delom sooblikujejo, dobili vpogled v njihove potrebe in neraziskana mesta slovenskega pravorečja.

2.1 Potreba po pravorečnem priročniku med jezikovnimi uporabniki v Republiki Sloveniji

2.1.1 Zaposleni v medijih

Na vprašanje »Ali bi pri svojem delu potrebovali poseben pravorečni priročnik?« je odgovorilo 211 zaposlenih v medijih, pri čemer jih je 56 % dejalo, da bi pri svojem delu potrebovali pravorečni priročnik. Od 211 sodelujočih v anketni raziskavi je bilo 68 novinarjev (medijev, oddaj v slovenskem jeziku), od katerih jih je 64,7 % odgovorilo pritrdilno. Od 52 urednikov (medijev, oddaj v slovenskem jeziku) jih je potrebo po pravorečnem priročniku izrazilo 57,7 %. Visoko potrebo po pravorečnem priročniku izkazujejo tudi uporabniki, ki so pri opredelitvi svojega dela izbrali možnost *drugo*,⁹ saj jih več kot 58,1 % potrebuje pravorečni priročnik.

⁸ Več o projektu glej: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/programi-in-projekti/jezikovna-politika-republike-slovenije-in-potrebe-uporabnikov#v=>.

⁹ Pri opredelitvi svojega dela so navedli več različnih področij delovanja, npr. predstavnik za odnose z javnostjo, prevajalec, tonski mojster, napovedovalec, glasbeni opremljevalec, fonetik, lektor besedil, tekstopisec, dokumentalist, arhivar.

2.1.2 Zaposleni v gledališčih in filmski produkciji

Na vprašanje je odgovorilo 61 zaposlenih v gledališčih in filmski produkciji, od tega jih 44 % pri svojem delu potrebuje pravorečni priročnik. Potrebo po pravorečnem priročniku je izkazalo 46,7 % igralcev, 10 % dramaturgov, 83,3 % režiserjev in 47,8 % respondentov, ki so pri opredelitvi področja delovanja izbrali možnost *drugo*.¹⁰

2.2 Potreba po pravorečnem priročniku med jezikovnimi uporabniki zunaj meja Republike Slovenije

2.2.1 Zaposleni v medijih

Na vprašanje o potrebi po pravorečnem priročniku so odgovarjali tudi zaposleni v medijih v slovenskem jeziku zunaj meja Republike Slovenije. Odgovor je podalo 33 respondentov, od katerih jih je 73 % oziroma 24 zatrdilo, da pri svojem delu potrebujejo priročnik za pravorečje.

2.2.2 Zaposleni v gledališčih in filmski produkciji

Na vprašanje o potrebi po pravorečnem priročniku med zaposlenimi v gledališčih in filmski produkciji je odgovorilo deset respondentov, pri čemer jih je šest odgovorilo pritrdilno.

2.3 Izsledki anketne raziskave v celoti

Na vprašanje je skupno odgovorilo 315 vprašanih, od katerih jih je 176 izrazilo potrebo po pravorečnem priročniku. Izkazana je bila torej velika želja po pravorečnem priročniku, kar pomeni, da specializirani priročnik za pravorečje uporabniki razumejo kot eno od temeljnih del za slovenski jezik. Posredno je tako izkazano tudi zavedanje uporabnikov slovenščine o pomembni (družbeni) vlogi govornega knjižnega jezika.

3 Analiza odgovorov o vsebini priročnika

Vsi respondenti, ki so na vprašanje o potrebi po pravorečnem priročniku odgovorili pritrdilno, so lahko odgovorili tudi na podvprašanje: »Katere vsebine in vprašanja bi moral obravnavati?«.

Kot kažejo odgovori, uporabniki pogrešajo sodobni priročnik za pravorečje, saj pravorečne podatke iščejo v drugih delih, in sicer najpogosteje v SP 2001, SSKJ in v *Slovenski zborni izreki* Emice Antončič in Cvetke Šeruga Prek (Šeruga

¹⁰ Pri opredelitvi svojega dela so navedli več različnih področij delovanja, npr. organizator programa, gledališki pedagog, šepetalka v gledališču, direktor, kostumografinja, vodstveni delavec, filmar.

Prek, Antončič 2003). V nadaljevanju navajamo nekaj komentarjev respondentov (Izsledki ankete 2017: 57–59, 75).

Prvi in zadnji pravorečni priročnik je izdal Mirko Rupel, zdaj sicer stanje dobro popravlja Slovenska zborna izreka. To je trenutno najustrežnejše izhodišče za nadaljnje obravnavanje in analiziranje pravorečnih vprašanj. / Itak redno uporabljam SSKJ. / Uporabljam platformo Fran (slovarje in pravopise), Krajevni leksikon Cankarjeve založbe za predloge v/na in platformo Amebis za pomoč pri sklanjatvah.

Odgovore respondentov, skupno smo jih dobili 109, lahko okvirno razdelimo v nekaj skupin in s tem nakažemo problemske sklope, ki bi jih po mnenju respondentov moral obravnavati priročnik za pravorečje. Odgovori zajemajo tako naglaševanje, izgovor, stavčno fonetiko kot tudi zvrstnost govornega (knjižnega) jezika in problematiko prevzemanja besed.

3.1 Naglaševanje

Največ odgovorov zadeva problematiko naglaševanja, vključno s spreminjanjem naglasa pri pregibanju. Večkrat je bilo izpostavljeno pravilno naglaševanje krajevnih imen, in sicer tako slovenskih kot tujih, obenem je bila izražena tudi potreba po »osveženih krajevnih imenih«. ¹¹ Izkazana je bila želja po prikazu tonemskega naglasa v pravorečnem priročniku in potreba po navedbi pojasnil posameznih naglasnih znamenj. V komentarjih so bile izpostavljene nekatere konkretne naglasnomestne težave (npr. naglasno mesto pri samostalnikih *naloga*, *eksplozija*; naglaševanje glagolov in glagolskih oblik – nedoločnik, deležnik na *-l*, velelnik).

3.2 Izgovor

Problemski sklop *Izgovor* se v odgovorih deloma prepleta s problemskim sklopom *Naglaševanje*. Večkrat je bil izpostavljen izgovor prevzetih lastnih imen, ki so v sodobni jezikovni praksi zelo številna. Sodelujoči v anketi si želijo, da bi priročnik obravnaval izgovor aktualnega besedja, in sicer tako pogosto rabljenega kot tudi tistega, ki se rabi redkeje. Izpostavljena je bila pravilna izreka posameznih glasov, izgovor imen in priimkov ter ustrezen izgovor črke *v* in *l* v različnih položajih.

Nekaj respondentov je navedlo, da bi moral pravorečni priročnik pojasnjevati problematiko dvojničnosti – kaj storiti, kadar v knjižnem jeziku soobstajata dve možnosti. Zaradi pestre narečne razčlenjenosti slovenskega jezikovnega prostora uporabniki pričakujejo posebno obravnavo narečnih posebnosti, ki so dovoljene kot dvojnice v knjižnem jeziku, ter opozorila pri tistih besedah, ki v knjižnem jeziku izkazujejo drugačen izgovor kot v narečjih ali drugih neknjižnih pojavnih

¹¹ Ena od najbolj perečih pomanjkljivosti pri sodobnem opisu slovenskega jezika je ravno na področju krajevnih in drugih zemljepisnih imen, saj slovenščina nima tovrstnega sodobnega dela, kar pri svojem delu opažajo tudi respondenti, ki so izpostavili raznolika problematična mesta (npr. izgovor krajevnih imen *Cerklje* in *Volče*). Nejasnosti pa niso zgolj na pravorečnem področju, ampak jih je veliko tudi pri pregibanju, tvorjenju prebivaljskih imen, uporabi ustreznega predloga ipd. Delo *Slovenska krajevna imena* iz leta 1985 je namreč (deloma) zastarelo (prim. Slovenska krajevna imena 1985).

oblikah slovenščine. Na temelju izkušenj uporabniki ugotavljajo, da bi pri svojem delu potrebovali tudi navodila za odpravljanje izrazitih narečnih posebnosti.

3.3 Problematika prevzemanja besed

Respondenti so v svojih odgovorih večkrat opozorili na prevzemanje besed in proces podomačevanja raznovrstnih izrazov (npr. s področja računalništva in spletnega marketinga). Izpostavili so problematiko novih izrazov in tvorjenk ter slovenjenje (aktualnih) tujih lastnih (osebnih in zemljepisnih) imen, zlasti azijskega izvora. Spraševali so se tudi, kako ravnati s prevzetimi besedami v besedilih in kdaj jih nadomeščati s slovenskimi ustreznici.

3.4 Stavčna fonetika

Po mnenju respondentov bi moral priročnik za pravorečje vsebovati problematiko stavčne (besedilne) fonetike, zlasti smernice za ustrezno poudarjanje, ritmično zgradbo, hitrost govora in glasovno vrednost ločil.

V odgovorih je bil izpostavljen bonton pri govornem izražanju, nastopanje v javnih govornih položajih za različne namene, torej uporaba ustreznih izrazov in ustreznega načina govora glede na govorni položaj in skladno z govorno kulturo. Respondentom se zdi pomembna tudi sproščenost pri izražanju (tehnike pravilnega dihanja med govorom, povezanost govora s telesom, iskanje posameznikovega naravnega govora). Izražena je bila tudi želja po slogovnem priročniku.

3.5 Vaje, pogoste napake, jedrnata pravila

Respondenti vidijo pravorečni priročnik kot praktično usmerjen jezikovni priročnik uporabnih vsebin s kratkimi in jedrnatimi pravili ter izpostavljenimi izjemami, novostmi in sodobnimi smernicami v (govorjenem) knjižnem jeziku. Želijo si zbirko pogostih napak ter pravorečnih vaj s konkretnimi primeri iz prakse. Predlagano je bilo oblikovanje priročnika na podlagi vprašanj jezikovnih uporabnikov. Več respondentov meni, da bi moral biti priročnik zasnovan za uporabo v spletnem okolju, njegova izdelava bi morala potekati v tesnem sodelovanju z uporabniki jezika, pri čemer je potreben razmislek o ciljnih skupinah in kako »slovnično ustreznost knjižnega jezika približati dejanski rabi jezika«. Glede vsebinskega obsega priročnika so predlagali, naj priročnik vsebuje »osnovnošolsko in srednješolsko snov slovenskega jezika«.

3.6 Govorjeni knjižni jezik

Respondenti v specializirani pravorečni knjigi pričakujejo prikaz značilnosti govorenega knjižnega jezika in napotke, v katerih govornih položajih ga uporabljati, pojasnila o ustreznosti jezikovnih zvrsti za podajanje posamičnih vsebin ter opredelitev meje med knjižnim in pogovornim jezikom. V odgovorih sta bila izpostavljena tudi medijski in umetniški govor, in sicer želja po jasni opredelitvi

njunih značilnosti, posebnosti in zakonitosti. Po mnenju uporabnikov bi pravorečni priročnik moral razčleniti vlogo govornega knjižnega jezika v odnosu do drugih jezikovnih zvrsti ter nakazati razlike med govornim knjižnim jezikom in drugimi pojavnimi oblikami govorne slovenščine.

Kot je razvidno iz zgoraj oblikovanih skupin, so se na podlagi mnenj in izkušenj respondentov izoblikovala problematična mesta slovenskega pravorečja. Že sam nabor problemskih sklopov nakazuje, da splošni slovar, četudi prinaša širok nabor glasoslovnih podatkov, ne zadošča potrebam zaposlenih v medijih, gledališčih in filmski produkciji, saj pravorečja ne obravnava celostno. Opravljena raziskava predstavlja dobro izhodišče in pobudo za še obširnejše in bolj poglobljene tovrstne raziskave, ki bi jih veljalo po eni strani zožiti in opraviti le med tistimi zaposlenimi v medijih, gledališčih in filmski produkciji, ki so v stiku z govornim knjižnim jezikom in ga sooblikujejo, po drugi strani pa razširiti tudi med druge snovalce govornega knjižnega jezika, zlasti denimo učitelje na vseh stopnjah izobraževanja, saj je »vloga učiteljev, ki so predvsem v osnovni šoli modelni govorniki« (Tivadar 2015b), v procesu usvajanja knjižnega govora zelo pomembna. Za še celovitejše izsledke bi kazalo vprašanje nasloviti tudi na splošnega uporabnika.

4 Temeljne raziskave govorne knjižne slovenščine

Že z minimalno vključenostjo pravorečnih podatkov v slovar se pri splošnoslovaropisnem delu odpirajo številni nerešeni pravorečni problemi, ki so posledica dolgoletnega zapostavljanja temeljnih raziskav govorne knjižne slovenščine. Poglavitna težava pri proučevanju govornega knjižnega jezika je pomanjkanje relevantnega gradiva. Potrebujemo premišljeno izdelan korpus, ki bi omogočal pravorečne analize (Tivadar 2003: 11, Tivadar 2015a: 119).¹² Pri načrtovanju korpusa bi veljalo upoštevati izkušnje drugih (slovanskih) narodov, npr. Čehov, ki so med drugim oblikovali tudi korpusa DIALOG¹³ in Monolog.¹⁴ Gre sicer za obsegovno manjši, a premišljeno zasnovani zbirki govornih besedil. Oba korpusa sta nastala kot pripomočka za raziskavo govorne češčine v medijih; DIALOG vsebuje dvo govorno televizijsko komunikacijo (prepisi in posnetki diskusijskih oddaj češke televizije), Monolog pa prinaša monološke radijske posnetke. Uporabnikom so na voljo tako prepisi kot tudi posnetki. Iskalnik pri korpusu DIALOG omogoča, da lahko pri posameznih potrditvah predvajamo videoposnetke, korpus pa je deloma prozodično označen (npr. premori, intonacija, posebni poudarki določene besede ali zgolj zloga). Zabeleženi so tudi odmiki od normiranega jezika, parajezikovni

¹² Obstoječi *Korpus govorne slovenščine GOS* (<http://www.korpus-gos.net/>) za raziskave govorne knjižne slovenščine ni primeren (prim. Šuštaršič 2013: 29, Tivadar 2015a: 117).

¹³ Prim. <http://ujc.dialogy.cz/> in Čmejrková, Jílková, Kaderka 2004.

¹⁴ Prim. <http://monolog.dialogy.org/>. Avtorica korpusa je Veronika Štěpánová, ki se je zgledovala po korpusu DIALOG. Korpus Monolog vsebuje posnetke in (pravopisne) prepise poklicnih govorcev češkega javnega radia. Gradivo za korpus je bilo pridobljeno iz zvočnega arhiva češkega javnega radia. V korpus je vključenih največ informativnih vsebin, in sicer vedno le monološki govorni odseki.

znaki in nejezikovni elementi.¹⁵ Vsekakor je pri izdelavi korpusa ključno, da se oblikuje na podlagi temeljitega premisleka (prim. Lengar Verovnik 2015: 102), pri čemer je treba upoštevati mnenje širše strokovne javnosti, kar jamči široko uporabnost korpusa.

Precej respondentov si želi praktično zasnovan priročnik, zato je zelo pomembno redno spremljanje in zbiranje pravorečnih težav splošnih jezikovnih uporabnikov (Tivadar 2015a: 117) in strokovnjakov, ki se poklicno ukvarjajo z govornim knjižnim jezikom. Določen vpogled v pravorečne težave že zdaj omogočajo vprašanja, ki jih zastavljajo uporabniki v spletni *Jezikovni svetovalnici* Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Pregled tematskega področja *Glasoslovje* pokaže, da uporabnike pestijo raznovrstne pravorečne težave, in sicer od izgovora nekaterih besed (npr. *upravitelj, manj, predvsem*), naglaševanja (npr. *ebola, nadzor, adicijski, Opatija, Črnomelj*), tvorjenja posameznih glasov do problematike fonetične transkripcije.¹⁶ Vpogled v nekatere pravorečne težave jezikovnih uporabnikov nudijo tudi druge spletne strani, npr. spletna stran *Društva poklicnih radijskih in televizijskih napovedovalcev Slovenije*,¹⁷ *ŠUSS: Odgovori na jezikovna vprašanja*.¹⁸

5 Sklep

Govorno izražanje je najpogostejša in razvojno gledano prvotna oblika sporazumevanja. Pomen govornega knjižnega jezika se je s pojavom radia in televizije zelo povečal, narašča pa tudi danes, ko se povečuje število poklicev, pri katerih se pričakuje (dnevna) uporaba govornega knjižnega jezika. Govorjeni jezik ima praviloma neposrednejši in močnejši učinek kot zapisani. Pri učinkovanju in delovanju govornega knjižnega jezika ima pomembno vlogo njegova kultiviranost. Stopnja kultiviranosti knjižne izreke je lahko različna, skladno z govornim položajem, v katerem se govorec nahaja, nujen predpogoj, da sploh lahko preklapljammo med

¹⁵ Tudi sicer na Češkem posvečajo govornemu (knjižnemu) jeziku precej več pozornosti kot v Sloveniji. Denimo med letoma 2013 in 2015 so na Inštitutu za češki jezik izvajali projekt z naslovom *Izgovor neintegriranega besedja v češčini*. Pod okriljem tega projekta je bil izdelan tako sistemski opis prevzetega besedja (način podomačevanja prevzetega besedja, omahovanja, analogije) kot tudi empirični opis rabe (raziskave izgovora pri različnih skupinah govorcev). Namen projekta je bil oblikovati izhodišča za leksikografsko delo, saj trenutno na Češkem (tako kot tudi v Sloveniji, prim. eSSKJ) nastaja novi temeljni slovar češkega jezika (prim. *Kapitoly z koncepcie* 2016). Projekt je financirala javna agencija, ki podpira projekte temeljnega pomena. Eden od rezultatov projekta je spletna zbirka izgovora prevzetih besed (t. i. *Databáze výslovnostního úzu cizích slov*, dostopno 18. 12. 2017 na <https://dvucs.ff.cuni.cz/>), ki vsebuje v mednarodni fonetični abecedi IPA zapisane izgovorne različice, ki so jih dobili v raziskavi, in sicer od uravnoteženega vzorca 300 govorcev za 300 prevzetih besed. Trenutno se na Inštitutu za češki jezik izvaja projekt z naslovom *Fonologija čeških anglicizmov*, kjer se posvečajo fonološki analizi anglicizmov v češčini. Na Slovaškem pa je denimo leta 2016 izšla tretja izdaja slovaškega pravorečnega priročnika, ki je eden od štirih kodifikacijskih priročnikov za slovaški jezik (prim. Král 2016).

¹⁶ Dostopno 19. 12. 2017 na <https://svetovalnica.zrc-sazu.si/category/31/glasoslovje>.

¹⁷ Dostopno 19. 12. 2017 na <http://www.drustvo-napovedovalcev.si/>.

¹⁸ Dostopno 19. 12. 2017 na <http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/>.

posameznimi uresničitvami govornega (knjižnega) jezika, pa je znanje osnovne knjižne izreke (Hůrková 1995: 8).

Čeprav so pravorečni podatki v splošnem razlagalnem slovarju nujni, je osrednji del splošnega slovarja pomenski opis uslovarjenih enot, čemur je podrejen tako prikaz slovarskega sestavka kot tudi leksikografski proces in organizacija dela. Zapletena in obenem premalo raziskana slovenska pravorečna stvarnost neizogibno potrebuje (organizirano) skrb za pravorečje, ki bi jo morali udejanjati tudi s podporo temeljnemu raziskavam govornega knjižnega jezika.

LITERATURA

Kozma AHAČIČ idr., 2017a: *Ciljni raziskovalni projekt Jezikovna politika Republike Slovenije in potrebe uporabnikov: raziskovalno poročilo*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/raziskovalno_porocilo_28_11_2017.pdf.

—, 2017b: *Jeziki v Sloveniji in slovenščina zunaj nje: anketni vprašalnik*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, idr. Dostopno 22. 7. 2018 na https://isjfr.zrc-sazu.si/sites/default/files/anketni_vprasalnik_1_kod_0.pdf.

Andrej ANATOL'EVič ZALIZNJAK 1977: *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka: Slovoizmenenie*. Moskva.

Světa ČMEJRKOVÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, 2004: Mluvená čeština v televizních debatách: korpus DIALOG. *Slovo a slovesnost* 65/4, 243–270.

Janez DULAR, 2003: Pravopisni kompromis ali kompromisni pravopis? *Slavistična revija* 51/2, 123–126.

eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, 3. izdaja. Dostopno 21. 12. 2017 na www.fran.si.

Nataša GLIHA KOMAC idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Dostopno 21. 12. 2017 na <http://www.fran.si/>.

Jiřina HůRKOVÁ, 1995: *Česká výslovnostní norma*. Praga: Scientia.

Peter JURGEC, 2004: Fonologija v slovarju novejšega besedja. *Jezikoslovni zapiski* 10/2, 89–101.

Kapitoly z koncepcie 2016: *Kapitoly z koncepcie akademického slovníku současné češtiny*. Ústav pro jazyk český AV ČR. Praga.

Ábel KRÁL, 2016: *Pravidlá slovenskej výslovnosti*. Martin: Matica slovenská.

Domen KRVINA, 2017: *Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–2017*. Dostopno 21. 12. 2017 na www.fran.si.

Tina LENGAR VEROVNIK, 2015: Pravorečje v pravopisnem slovarju in ob njem. *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Ljubljana: Založba ZRC. 95–107.

Tanja MIRTIČ, 2014: Glasoslovni in oblikoslovni podatki v splošnem razlagalnem slovarju. *Slavia Centralis* 7/2, 86–89.

—, 2015: Pregibnostno-naglasni vzorci knjižne slovenščine. *Doktorska disertacija*. Ljubljana.

Andrej PERDIH, 2009: *Strokovni posvet o novem slovarju slovenskega jezika*, 23. in 24. oktober 2008. Ur. Andrej Perdih. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

—, 2016: *Splošni razlagalni slovarji slovanskih jezikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Poskusni snopič, 1964: *Slovar slovenskega knjižnega jezika. Poskusni snopič*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU.

Lara REBRICA, 2004: Besedni atlas za domače živali (BADŽ). 2. zvezek: Mačka in pes. *Diplomsko delo*. Ljubljana.

Jakob RIGLER, 1976: Pravopis in pravorečje v slovarju. *Naši razgledi* 25/1, 13.

Slovenska krajevna imena 1985: *Slovenska krajevna imena*. Franc Jakopin idr. Ur. Meta Sluga. Ljubljana: Cankarjeva založba.

SNB 2012: *Slovar novejšega besedja*. Dostopno 21. 12. 2017 na www.fran.si.

SP 2001: *Slovenski pravopis*. Dostopno 19. 12. 2017 na www.fran.si.

Splošne informacije 1981: *Splošne informacije za urednike SSKJ*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU, Leksikološka sekcija, tipkopis.

SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Dostopno 18. 12. 2017 na www.fran.si.

Cvetka ŠERUGA PREK, Emica ANTONČIČ, 2003: *Slovenska zborna izreka. Priročnik z vajami za javne govorce (knjiga in zvočna zgoščanka)*. Maribor: Aristej.

Rastislav ŠUŠTARŠIČ, 2013: Tonski potek in mesto jedra v dopolnjevalnih vprašanjih v slovenščini: ponazoritev s primeri iz govornega korpusa Gos (vprašanja z zaimkom kaj). *Aktualna vprašanja slovanske fonetike*. Ur. Hotimir Tivadar. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 25–33.

Hotimir TIVADAR, 2003: Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik. *Magistrsko delo*. Ljubljana, Praga.

– –, 2015a: Variantnost v prihodnjem slovenskem pravopisu (s poudarkom na pravorečju). *Pravopisna razpotja. Razprave o pravopisnih vprašanjih*. Ur. Helena Dobrovoljc in Tina Lengar Verovnik. Ljubljana: Založba ZRC. 109–121.

– –, 2015b: Vloga pravorečja in njegovo poučevanje v slovenskem osnovno- in srednješolskem izobraževanju. *Jezik in slovstvo* 60/3–4, 161–172.

– –, 2016: Slovenska fonetika za tuje študentke in študente. *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 52. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 4.–15. 7. 2016. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 111–116.

Peter WEISS, 2009: Oblikoslovni podatki v slovenskem narečnem slovarju. *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 255–268.

Spletni viri

<http://ujc.dialogy.cz/>

<http://monolog.dialogy.org/>

<https://dvucs.ff.cuni.cz/>

<https://svetovalnica.zrc-sazu.si/category/31/glasoslovje>

<http://www.drustvo-napovedovalcev.si/>

<http://www2.arnes.si/~lmarus/suss/>

<http://www.korpus-gos.net/>

<http://www.gigafida.net/>

ORTHOEPIC PROBLEMS FROM THE STANDPOINT OF GENERAL LEXICOGRAPHY

The article first displays orthoepic data in the general explanatory dictionary and in continuation discusses the analysis of the survey question and sub-question, which were raised with the intent of establishing the need for an orthoepic manual amongst those employed in the media sector, theatres and film production industry. At the same time, the article aims at establishing whether orthoepic data in existing manuals, especially in the general explanatory dictionary, satisfy the needs of their users. Based on answers given to the sub-question “*Do you need an orthoepic manual at your work?*”, a great need for a specialised orthoepic manual was detected, which also shows the awareness of the users about the important social role of the spoken Standard Slovene. With answers to the sub-question “*What contents and questions should it contain?*”, problem areas were composed that in the opinion of respondents should be contained in the orthoepic manual. The answers include several different areas, with most of them concerning the problems of proper accentuation and pronunciation. Some other (orthoepic) topics were also addressed, such as sentence phonetics, the problems of loanwords and language varieties of the spoken (Standard) Slovene language. The respondents often pointed out that they wished a practically designed manual with short and concise rules and highlighted exceptions, as well as modern guidelines in the spoken standard language. Several respondents believe that the manual should be designed for the use in the web-based environment, and that it should be prepared in close cooperation with the language users. For this reason, continuous collection of problems detected by general language users as well as experts dealing with the spoken Standard language is very important. The problem areas alone indicate that the general dictionary does not offer all orthoepic data that those employed in the media sector, theatres and film production industry would need at their work. Therefore, an independent specialised manual that would be initially limited to orthoepically problematic lexis must be designed. The performed research presents a starting point and an initiative for a wider and more thorough research of this kind. The last part of the article emphasises the deficiency of relevant material and thorough research of Standard Slovene language.
